

УДК 349.2

Наталія Мокрицька,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ ОСОБАМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ ПІД ВАРТОЮ

У статті висвітлюються особливості реалізації права на працю особами, які перебувають під вартою. Виявлено проблемні питання застосування чинного законодавства в частині створення умов для забезпечення можливості добровільно працювати та отримувати винагороду за виконану роботу та запропоновано шляхи щодо удосконалення відповідних правових норм.

Ключові слова: право на працю, реалізація права на працю, особи, які взяті під варту, ув'язнені, засуджені, письмова згода.

Мета статті — висвітлити основні проблеми у правовому регулюванні законодавчих умов реалізації права на працю особами, які перебувають під вартою та запропонувати шляхи їх усунення.

Проблема праці осіб, які перебувають під вартою, є доволі новою для науки трудового права. Виникає багато сумнівів щодо реалізації права на працю такими особами, адже праця по суті не є добровільною, не укладається трудовий договір тощо. Тому окремі аспекти реалізації ними права на працю були досліджені загалом науковцями у галузі кримінально-виконавчого права [1].

Насамперед доцільно зазначити, що у ст. 43 Конституції України передбачено право на працю кожної людини, що включає право заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується. Зміст конституційної норми визначає, як видається, два шляхи, які дають можливість особі реалізувати своє право на працю: обрання праці та погодження на працю. В Україні існують різноманітні законодавчі умови для обрання праці, яку людина вважає засобом матеріального забезпечення. Проте водночас є доволі небагато категорій осіб, які вправі тільки погодитися на працю. Яскравим прикладом правового регулювання погодження на працю можуть стати законодавчі правила, які врегульовують особливості праці осіб, що перебувають під вартою.

Згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчинен-

ні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Отже, особи, які перебувають під вартою, як видається, повинні мати можливість реалізовувати своє право на працю.

В Україні правове забезпечення праці осіб, які взяті під варту визначає Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р. № 3352-ХІІ [2].

Відповідно до змісту ст. 1 цього акта попереднє ув'язнення є запобіжним заходом, який у випадках, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, застосовується щодо підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та засудженого, вирок щодо якого не набрав законної сили. Хоч законодавець не надає визначення поняття «особа, яка взята під варту», проте в усіх інших статтях оперує ним.

Проте у ст. 6 зазначено, що особи, які перебувають у місцях попереднього ув'язнення, мають обов'язки і права, встановлені законодавством для громадян України, з обмеженнями, що передбачені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами. Отже, вони володіють правом на працю та повинні мати можливість його реалізувати з урахуванням обмежень, визначених законодавством України. Разом із тим, у ст. 9 Закону України «Про попереднє ув'язнення» право на працю не має в переліку прав осіб, які взяті під варту.

Згідно зі ст. 16 цього акта особи, які взяті під варту, можуть залучатися до роботи лише в межах території місця попереднього ув'язнення за їх згодою і з дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження. Праця таких осіб оплачується за тарифними ставками (окладами), що діють у народному господарстві. Із заробітку ув'язнених за виконавчими документами провадяться відрахування в порядку, встановленому законодавством України. Прибутки, одержані внаслідок використання праці ув'язнених, не підлягають оподаткуванню і використовуються для упорядкування місця попереднього ув'язнення та поліпшення умов тримання під вартою.

Місцем попереднього ув'язнення є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, є ізолятори тимчасового тримання (п. 1 ст. 4 цього Закону).

Аналіз означених законодавчих норм дає підстави для висновку, що особи, які взяті під варту, не можуть самостійно обирати працю, але вправі працювати і отримувати винагороду за роботу, на яку вони добровільно погодилися. Щоправда, форму такої згоди Закон не містить. Вона визначена тільки на підзаконному рівні.

Зокрема у наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізолятора» від 22.03.2012 р. № 442/5 [3] передбачено, що особи, взяті під варту, залучаються до роботи в майстерні за їх письмовою заявою та з дозволу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження (п. 5.1). Розгляд заяв та відбір осіб для роботи в майстерні установи провадяться комісією, яка створюється наказом начальника установи та до складу якої входять: начальник установи, посадова особа установи, яка відповідно до розподілу функціональних обов'язків організовує роботу з питань залучення засуджених до праці та трудової адаптації, представники соціально-психологічної служби та служби нагляду і безпеки,

інших структурних підрозділів установи (п. 5.2). Кількість осіб, узятих під варту, які залучаються до роботи в майстерні, визначається наявністю виробничих можливостей установи (робочих місць), обсягів робіт та їх трудовітності, наявністю в особи необхідної спеціальності, набутих професійного досвіду та навиків, статтю, віком та станом здоров'я (згідно з висновком медичного обстеження) (п. 5.3). Варто також зазначити, що п. 5.6 визначає можливість залучення осіб до роботи у майстерні тільки у вільний від навчання та проведення слідчих дій час.

У наказі також вказується, що підставою для виведення на роботу до майстерні осіб, узятих під варту, є рознарядка, затверджена начальником установи. Начальник майстерні на підставі виробничої програми і з урахуванням списку осіб, які можуть залучатися до роботи, щотижня складає рознарядку на виведення їх на роботу на наступний тиждень із щоденною розбивкою, погоджує з персоналом відповідних структурних підрозділів установи та затверджує її у начальника установи. На підставі затвердженої рознарядки черговий помічник начальника установи оформляє на кожну особу талон на виведення з гуртожитку (камери).

Згодом було прийнято наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби», датований 18.03.2013 р. за № 460/5 [4], який доповнив порядок отримання письмової згоди особами, що взяті під варту.

Заслужовує на увагу той факт, що у наказі [5] вводиться новий термін «ув'язнений». Зокрема тут, у п. 1.3, зазначено, що ув'язнені — особи, які тримаються під вартою на підставі ухвали слідчого судді (суду), і засуджені, вирокі щодо яких не набрали законної сили (п. 1.3).

Зазначимо, що Закон України «Про попереднє ув'язнення» не вживає термін «ув'язнений», вказуючи на те, що підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи

екстрадиційного арешту, винесене відповідно до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом. Як бачимо, термін «ув'язнений» вужчий за змістом, ніж «особа, яка взята під варту», адже не враховує тих осіб, щодо яких застосовано тимчасовий чи екстрадиційний арешт.

У наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби» [6] виділено окремий розділ IX «Праця та матеріально-побутове забезпечення ув'язнених і засуджених». Зокрема у п. 1 передбачено, що відповідно до ст. 16 Закону України «Про попереднє ув'язнення» ув'язнені за їх згодою та з дозволу особи або органу, у провадженні яких перебуває справа, можуть залучатися до праці в межах території СІЗО у майстернях та камерах. При цьому забезпечуються вимоги ізоляції та роздільного тримання ув'язнених, правила техніки безпеки при виконанні робіт, норми санітарії та гігієни. З цією метою у майстернях вивішуються протипожежні правила, правила техніки безпеки та витяги з Закону України «Про охорону праці», а до робіт допускаються лише особи, які пройшли медичне обстеження. Ув'язнені, які виявили бажання працювати, подають заяву начальнику СІЗО, який зобов'язаний у триденний строк розглянути її та прийняти відповідне рішення. Разом з тим, міститься вказівка на означений вже в роботі підзаконний акт, відповідно до якого здійснюється залучення ув'язнених до праці та організація виробничої діяльності майстерні.

Також закріплено положення, відповідно до якого ув'язнені не допускаються до роботи у відділах по контролю за виконанням судових рішень, фотолабораторіях, радіотрансляційних вузлах, у кімнатах із розмножувальною та іншою апаратурою, до управління транспортними засобами, до ремонту й експлуатації технічних засобів охорони та зв'язку, а також до догляду за службовими собаками (п. 1.4 цього акта) [7]. Важливо також зазначити, що п. 1 5 передбачає, що прибутки, одержані внаслідок використання

праці ув'язнених, не підлягають оподаткуванню і використовуються для упорядкування місць попереднього ув'язнення та поліпшення умов тримання під вартою. Праця таких осіб оплачується за тарифними ставками (окладами) відповідно до законодавства. Із заробітку ув'язнених за виконавчими документами проводяться відрахування в порядку, встановленому законодавством України. Нарахована заробітна плата ув'язненим після проведення утримань і відрахувань, передбачених законодавством, зраховується на їхні особові рахунки.

Доцільно врахувати і ту обставину, що законодавство дозволяє залучати ув'язнених без оплати їх праці лише до робіт, пов'язаних зі створенням належних санітарно-побутових умов і впорядкуванням місць попереднього ув'язнення. До таких робіт ці особи залучаються по чергово у вільний від проведення слідчих дій чи участі в судових засіданнях час і не більш як на дві години протягом дня [8].

Отже, чинне законодавство не проводить розмежування умов забезпечення права на працю осіб, які засуджені, але не перебувають в місцях позбавлення волі, і тих, які тримаються під вартою. Також варто вирізняти правовий *статус осіб, які засуджені за вироком суду, і тих засуджених, вирок щодо яких не набрав законної сили з тих чи інших обставин*. Разом із тим, потрібно позитивно відзначити закріплення обов'язкової письмової згоди особи на відповідну можливу роботу у вільний від навчання та проведення слідчих дій час. Вона надається тільки з урахуванням ряду вимог (стать, вік, необхідна спеціальність (професійні навички), набутий досвід, працездатність та стан здоров'я відповідно до висновку медичного обстеження).

З огляду на вищевикладене можна зробити висновок, що усі особи, які взяті під варту, мають можливість реалізувати своє конституційне право на працю та отримувати винагороду за працю. Для такого твердження можна віднайти принаймні два аргументи, які визначають, так би мовити, «працевлаштування» осіб, які перебувають під вартою. Це письмова згода засудженого, подана у формі заяви. Вона виражає юридично

вільне волевиявлення особи на працю та затверджений начальником установи список осіб, у якому відповідної кандидатури може і не бути. Такий список відображає згоду начальника установи на те, щоб відповідні особи зі списку були допущені до оплатної праці. Також для реалізації права на працю такими особами має бути обов'язково дозвіл слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження. Щоправда, не визначено правової форми отримання такого погодження.

Вочевидь використовувати їхню працю можна тільки за письмовою згодою особи, оформленою у встановленому законом порядку. До ст. 16 Закону України «Про попереднє ув'язнення» обов'язково мають бути внесені доповнення, відповідно до яких взяті під варту особи можуть залучатися до роботи лише в межах території місця попереднього ув'язнення, за їх письмовою згодою і з дозво-

лу слідчого або суду, які здійснюють кримінальне провадження. Вимоги щодо такого погодження теж мають бути визначені у Законі.

Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Тому особи, які взяті під варту, не можуть бути обмежені у реалізації природного та соціального права на працю і їхня праця мала б відрізнятися від праці осіб, які засуджені та перебувають у місцях позбавлення волі. Інша річ — існує специфіка здійснення права в межах відповідного закладу на умовах, визначених законодавчо. Вона полягає у тому, що особи, які перебувають під вартою, не можуть самостійно обирати працю, але вправі працювати і отримувати винагороду за роботу, на яку вони добровільно погодилися.

ПРИМІТКИ

1. Мазур О. С. Забезпечення прав та законних інтересів особи, яку затримано за підозрою у вчиненні злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. С. Мазур ; Акад. адвокатури України. — К., 2008. — 19 с.; Никоненко М. Я. Кримінально-процесуальні гарантії прав і законних інтересів особи, яка підозрюється у вчиненні злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М. Я. Никоненко ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К., 2007. — 17 с.; Назаров В. В. Обмеження конституційних прав людини в кримінальному провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 / В. В. Назаров ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. — Дніпропетровськ, 2009. — 36 с.

2. Закон України «Про попереднє ув'язнення» від 30.06.1993 р. № 3352-ХІІ // Голос України. — 1993. — 6 серп.

3. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про майстерню установи виконання покарань, слідчого ізолятора» від 22.03.2012 р. № 442/5 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 25.

4. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби» від 18.03.2013 р. за № 460/5 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 25.

5. Там само.

6. Там само.

7. Там само.

8. Там само.

Мокрицкая Наталья. Особенности реализации права на труд лиц, находящихся под стражей.

В статье освещаются особенности реализации права на труд лиц, находящихся под стражей. Выявлены проблемные вопросы применения действующего законодательства в части создания условий для обеспечения возможности добровольно работать и получить вознаграждение за выполненную работу и предложены пути по совершенствованию соответствующих правовых норм.

Ключевые слова: право на труд, реализация права на труд, лица, находящиеся под стражей, заключенные, осужденные, письменное согласие.

Mokrytska Natalia. Implementation feature of right to labour of persons in custody.

In the article features of the right to work of persons in custody. Identified areas of application of current legislation regarding the creation of conditions to allow for voluntary work and receive remuneration for their work and suggests ways for improving the relevant legal provisions.

The author approaches the study of legal rules that the conditions for the exercise of the constitutional right to work in Ukraine. The article emphasizes, that the right to work is not only based on the employment contract. Persons who are not at liberty also have the right to work and receive remuneration for their work. In particular, the author refers to those persons who are in custody.

Particular weight is given to clarify the legal status of persons taken into custody and wants to work. Based on current legislation founded the possibility to involve only within the territory of the pretrial detention, with their written consent, and with the permission of the investigator or the court exercising criminal proceedings. The author argues that in this way the person in custody realize the constitutional right to work. They do not enter into an employment contract, but agreed to work that are requested. It is noted that necessarily must be written consent rights in the form of a statement, to be fixed by the legislature. The author concludes that it expresses the will of the person legally free to work. There must be approved by the chief institutions list of persons, where appropriate candidate can not be. The article states, that the appropriate list reflects agreement that the chief institutions, that the persons from the list were admitted to the lucrative work. Made as the emphasis, that the right to work by persons in custody, must necessarily permit the investigator or the court, that engaged in criminal proceedings. However, as the authors, that the law does legal form to obtain such approval.

According to the results research, in the article submitted proposals to improve regulation creating legislative conditions for the right to work by persons in custody.

Key words: right to work, realization of the right to work, persons in custody, prisoners, convicted, written consent.